

مشارکت شهروندی در جهان شهری

(ایده‌های اجتماعی و رویه‌های چند فرهنگی)

نویسندگان:

سید محمود جلالی حسینی

مسعود کوثری

تهران - ۱۳۹۲

فهرست عناوین

۹	پیش درآمد
۱۱	مقدمه
۱۵	بخش ۱: مشارکت شهری: نظریه و سیاست
۱۷	فصل ۱: مشارکت شهری: مرور مفهومی و تاریخی
۲۵	فصل ۲: سیاست مشارکت شهری: مرور جامعه شناختی
۳۳	فصل ۳: مشارکت شهری: حکمرانی شهری، برنامه‌ریزی مشارکتی و محله‌گرایی
۴۹	بخش ۲: مشارکت شهری: تجربه و فرهنگ
۵۱	فصل ۴: گفتمان مشارکت شهری: تجربه فرهنگی
۶۱	فصل ۵: تجربه چند فرهنگی از مشارکت شهری: گونه‌شناسی
۹۱	فصل ۶: مدل‌های تجربی چند فرهنگی در مشارکت شهروندی
۱۰۷	بخش ۳: مشارکت شهری: رسانه و فضای مجازی
۱۰۹	فصل ۷: شهر مجازی شبکه‌ای و ارتباطات مشارکتی متقارن
۱۲۷	فصل ۸: شهر مجازی: زندگی روزمره و مشارکت
۱۳۹	فصل ۹: تبلیغات تلویزیونی و جلب مشارکت مردم در امور شهری
۱۶۱	پی‌نوشت: به سمت الگوی ایرانی از مشارکت شهروندی
۱۶۱	پیوست‌ها: الگوهای چند فرهنگی در مشارکت شهروندی
۲۲۹	منابع پیوست‌ها
۲۳۵	کتاب‌شناسی

فهرست جداول

۴۵. طرحی از الگوی برنامه‌ریزی شهری محله‌مدار، مشارکتی و پایدار
۴۶. طرحی از منطق بهره‌وری در الگوی برنامه‌ریزی شهری مشارکتی، محله‌مدار و پایدار
۴۷. طرحی از ماتریس طرح‌ها و پروژه‌های توسعه شهری محله‌ای مشارکتی
۵۴. طرحی از تجربه چند لایه مشارکت شهری در زیست جهان چند وجهی شهری: "گفت‌وگو شهری"
۵۵. طرحی از تجربه‌های مشارکت شهری در فضاها (زمانی مکانی) شهری
۵۶. طرحی از تجربه مشارکت شهری در وجه اقتصاد سیاسی شهری
۵۷. طرحی از تجربه مشارکت شهری در وجه سیاسی حقوقی شهری
۵۸. طرحی از تجربه مشارکت شهری در وجه اجتماعی فرهنگی شهر
۶۴. برخی فعالیت‌ها "برنامه جعبه ابزار مشارکت شهروندی" و تجربیات بینا شهرداری‌های جهان (۲۰۰۰-۲۰۰۳)
۹۲. ۱۰. نمونه مدل مشارکت شهروندی در شهرداری‌های پیرو (بینا قاره‌ای)
۹۳. ۱۱. نمونه مدل مشارکت شهروندی در شهرداری‌های پیرو (قاره‌ای)
۹۴. ۱۲. نمونه مدل‌های مشارکت شهروندی در شهرداری‌های پیرو (ملی)
۱۱۳. ۱۳. رسته‌بندی انواع شهر بر اساسی، بان، اقتصاد و ارتباط
۱۲۰. ۱۴. مقایسه هابرماس و کستلز
۱۷۳. ۱۵. مقایسه ویژگی‌های جامعه سیاسی رالز و جانت‌گرای
۱۷۷. ۱۶. مقایسه سه دیدگاه در فلسفه سیاسی

فهرست شکل‌ها

۹۹. ۱. نمونه الگوی برنامه‌ریزی شهری مشارکتی شهروندی (امریکا)
۹۹. ۲. نمونه الگوی برنامه‌ریزی شهری مشارکتی شهروندی (آلمان)
۱۰۰. ۳. نمونه الگوی برنامه‌ریزی شهری مشارکتی شهروندی (انگلستان)
۱۰۰. ۴. نمونه الگوی برنامه‌ریزی شهری مشارکتی شهروندی (ترکیه)
۱۰۱. ۵. نمونه الگوی برنامه‌ریزی شهری مشارکتی شهروندی (ژاپن)
۱۰۱. ۶. نمونه الگوی برنامه‌ریزی شهری مشارکتی شهروندی (فرانسه)
۱۰۴. ۷. الگوی مدیریت شهری مشارکتی شهروندی در شهرداری‌های جوامع پیشگام

فهرست نمودارها

- ۱۱۴ ۱. مدل رشد نامتوازن شهرها و مناطق شهری در نتیجه گسترش بخش ارتباطات از راه دور
- ۱۶۵ ۲. مدلی برای مشارکت شهروندی

فهرست تصاویر

- ۱۵۳ ۱. پدری که هنگام رانندگی از تلفن همراه استفاده کرده است.
- ۱۵۵ ۲. آقا بزنجبیل: انوادی در اپیزودهای بهینه‌سازی مصرف سوخت
- ۱۵۸ ۳. شهری سازش‌یام توسط یکی از کاراکترها

فهرست پیوست‌ها

- ۲۰۲ ۱. مشارکت شهروندی در شبکه شهری: شهرهای امریکا (۲۰۰۲)
- ۲۰۷ ۲. توزیع مشارکت کودکان خیابان در مدیریت شهری: شهرهای ترکیه (۲۰۰۶)
- ۲۰۸ ۳. پروژه اقدام مشارکتی با کودکان: یکی در شهرهای ترکیه (۲۰۰۶)
- ۲۱۳ ۴. ساختار اجرایی پروژه مشارکتی مشارکتی: شهرهای برزیل (۲۰۰۴)
- ۲۱۴ ۵. تصمیم‌گیری مشارکتی شهروندان و شهرداری: مساف برای تخصیص زمین و ساخت مسکن شهری مناسب برزیل (۲۰۰۴)
- ۲۱۹ ۶. مشارکت شهروندی در مدیریت بحران و ایمنی شهری: شهرهای هند (۲۰۰۴)
- ۲۲۲ ۷. پروژه paffpp در مدیریت مشارکتی محیط زیست شهری: شهرهای ژاپن (۲۰۰۴)
- ۲۲۳ ۸. سیاست‌گذاری مشارکتی و نقش مشارکت‌کنندگان حوزه عمومی و جامعه مدنی: شهرداری ژاپن (۲۰۰۴)
- ۲۲۶ ۹. مشارکت شهروندی در توسعه رفاه اجتماعی شهری: شهرهای آرژانتین (۲۰۰۶)
- ۲۲۸ ۱۰. مشارکت شهروندی در توسعه فرهنگ ترافیک شهری: شهرهای آلمان (۲۰۰۱)

به نام خدا

پیش در آمد

شناخت تجربیات جوامع شهری پیشگام در اروپا و امریکای شمالی (و با اندازه‌های آسیا-اقیانوسیه) برای مقایسه موقعیت اجتماعی شهری که محیط با مشارکتهای شهروندی در توسعه شهری این جوامع و جوامع سنتی تر از جهت راهبردی سودمند خواهد بود. این مقایسه بین شهری و چند فرهنگی هم چنین می‌تواند تا اندازه‌ای درس‌های نظری برای جوامع شهری غیر غربی که شهرهای آن‌ها در حال گذار از سنت به مدرنیته شهری هستند داشته باشد.

از این روی در این کتاب سعی تحلیلی-انتقادی بر برخی از این نظریه‌ها، سیاست‌ها و تجربه‌ها در افکار چند فرهنگی جهان شهری معاصر صورت گرفته است. در این اثر، تاثیرگذاری رسانه و فرهنگ مجازی نیز بر مشارکت شهری و شهروندی اهمیت داشته است. این مضمون نیز در این کتاب آمده است.

حسن ختام کتاب بحث الگوی ایرانی مشارکت شهری است که بر مبنای فلسفه سیاسی و جامعه‌شناسی تنظیم شده است. چنانچه مفاد این کتاب در بهبود ادبیات مشارکت شهری و پژوهش‌های شهری با موثر افتد سعی ما مشکور بوده است.

از دکتر محمود نجاتی حسینی و دکتر مسعود کوثری که به صورت تالیف این اثر را پذیرفتند، و همچنین ویراستار علمی اثر محمد علی زکریایی بسیار سپاسگزارم.

علی اصغر محکی

مدیر کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران

از دهه ۱۹۹۰ به این سو، مدیریت شهری جدید با دو ایده و رویه تعریف شده است: توسعه شهری پایدار و مشارکت شهری فراگیر. با توجه به این پیشینه، سخن صحبت از "توسعه شهری مشارکتی پایدار" امری بدیهی است. اتفاق در مورد کارهای جهانی، از جمله برنامه مدیریت شهری (UMP) و هایتا، یا برنامه توسعه سکونتگاه‌های انسانی ملل متحد (UNCHS)، مهمترین اهداف توسعه شهری: رفع نیازهای اقتصادی، فرهنگی-اجتماعی، زیست محیطی و سیاسی با تاکید بر شهروندسازی شهری است. در پروژه مشارکت شهری، مدیریت توسعه شهری نیز، در همین راستا، تقویت حس اعتماد و تعلق شهروندان به جامعه شهری، اجتماع محلی و فضاهای محله‌ای و هم چنین حل مسائل شهری از طریق شهروندان هدف گرفته شده است.

البته مشارکت در توسعه شهری (همان گونه که راجع به درستی یادآوری کرده) چندین سطح دارد:

- سطح خود جوش (حضور داوطلبانه مردم در پروژه‌های توسعه شهری)
- سطح فعال (همکاری مردم و مجریان پروژه‌های توسعه شهری)
- سطح منفعل (حضور فیزیکی صرف مردم در پروژه‌های توسعه شهری)
- سطح کارکردی (قرار گرفتن مردم در جریان انجام پروژه‌های توسعه شهری)
- سطح نامؤثر (حضور مردم در نهادهای منتخب و نامنتخب شهری بدون داشتن حق رأی)

- سطح مشورتی (مشاوره دادن مردم به مجریان پروژه‌های توسعه شهری از ابتدا تا انتها)

هرچند نفس وجود مشارکت شهروندی در مدیریت توسعه‌های شهری (سیاسی، اجتماعی و فرهنگی) مهم است؛ با وجود این مشارکت شهری حقیقی که در آن شهروندان داوطلبانه ابتدا تا انتهای فرایند توسعه شهری (سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری، سازماندهی، نظارت، اجرا و مدیریت پروژه‌های توسعه شهری) در کنار مدیران توسعه شهری هستند؛ مؤثر است.

اما بدیهه داشت شکل‌گیری این نوع مشارکت متکی به الزاماتی جامعه شناخته شده است. از جمله در سطح کنشگر، جامعه و مدیریت شهری. به عبارتی، جامعه شهری نیازمند یک فرهنگ شهری مشارکت‌گرا، یک رژیم شهری بوروکراتیک و مشارکت‌خواه و یک کنشگر شهری مشارکت‌جو است.

این الزامات مستلزم داشتن یک جامعه شهری مدرن دموکراتیک با هویت شهروندی است؛ که در آن مردم حق وظایف و امتیازات شهروندی شهری نسبت موزونی برقرار است. به این معنا شهروند شهری (شهروندی در سطح اجتماع محلی و در پیوند با رژیم‌های شهری، که شهروندی فروملی نیز نامیده می‌شود) ضمن برخورداری از حقوق اساسی عادلانه و منصفانه به خدمات شهری و بهره‌مندی درست از منابع منابع شهری، وظیفه مشارکت در زندگی شهری را به عنوان نوعی مسئولیت مدنی بر خود فرض می‌کند.

در نتیجه هر نظام مدیریت شهری که خواهان مشارکت جامعه شهری است؛ باید به الزامات توسعه‌های شهری پایدار و مشارکتی که مبتنی بر هویت دموکراتیک و شهروندی شهری مدرن است، پای بند باشد.

از این منظر برخی از جوامع شهری کنونی (در آسیا، آفریقا و امریکای لاتین) هم چنان فاصله خود را با این الگوی مدیریت شهری حفظ کرده- اند و در عوض بر الگوهای سنتی نسبتاً نامشارکتی خود اصرار دارند. برای نمونه می‌توان به حوزه جهان اسلام اشاره کرد که کمتر تلاش شده تا در حوزه مدیریت شهری مشارکت عمومی تشویق شود.

به نظر می‌رسد شناخت تجربیات جوامع شهری پیشگام در اروپا و امریکای شمالی (و تا اندازه‌ای آسیا- اقیانوسیه) برای مقایسه موقعیت اجتماعی شهرها که مرتبط با مشارکت‌های شهروندی در توسعه شهری این جوامع و جوامع سنتی‌تر است از جهت راهبردی سودمند خواهد بود. این مقایسه بین‌شهری و بین‌فرهنگی هم چنین می‌تواند تا اندازه‌ای درس‌های نظری برای جوامع شهری غیر غربی که شهرهای آن‌ها در حال گذار از سنت به مدرنیته شهری هستند، داشته باشد.

از این روی در این کتاب مروری حاشیایی- انتقادی بر برخی از این نظریه‌ها و تجربه‌ها انجام صورت گرفته است. ابتدا تحولات اجتماعی اتفاق افتاده در راهبردهای مشارکت شهری تحلیل شده است. سپس، تجربه‌های چند فرهنگی مشارکت شهری در جوامع شهری پیشگام (اروپایی و امریکایی) به همراه مبانی نظری و کاربردی آن بحث شده است. آنگاه با اتکا به این مباحث، جدیدترین تجربه‌های مشارکت شهری (در حوزه مشارکت شهروندی و بینا شهرداری‌ها و سطوح محلی منطقه- ای، ملی و محلی آن) که برای مقایسه بینا فرهنگی و بینا جهان شهری نیز سودمندند، در پیوند با رژیم‌های شهری و نظام مدیریت شهری آنها تشریح شده است. به ویژه تلاش شده است تا فضای اینترنتی شکل یافته در جهان شهری و مشارکت‌های شهروندی در زندگی روزمره شهری کنونی نیز بحث شوند.

در پیوست‌های کتاب نیز نمونه‌هایی از جدیدترین الگوهای مشارکت شهروندان با شهرداری‌ها (اروپا، آمریکا و آسیا) نشان داده شده است. در این جا نیز هدف از انتخاب این نمونه‌ها تناسب با وظایف شهرداری کلان شهر تهران (به عنوان یک شهرداری نمونه بومی) بوده است.

ما نویسندگان کتاب (با توجه به شناخت نظری چندین ساله از مطالعات شهری، کار نسبتاً مستمر در حوزه توسعه فرهنگی شهری در طی یک دهه اخیر و نیز علاقه‌های فرهنگی بومی که داریم) اذعان داریم؛ داده‌های این کتاب (چه ایده‌های نظری و چه تجارب چند فرهنگی و چه نمونه الگوها) نشان داده شده آن) باید در پرتو مقتضیات بومی جامعه شهری ما (برای نمونه در کلان شهر تهران) و نیز سنت‌های شهری پر سابقه ایرانی-اسلامی ما مورد استفاده قرار گیرد.

البته به سهم خود می‌توانیم در این زمینه‌ها هم چنان چالش‌هایی پیش روی مدیریت‌های شهری - ما - وجود دارد؛ با این وجود نمی‌توان صورت مساله را پاک کرد! سهم حل مساله شهری (مشارکت‌های شهروندی شهری) با توجه به ایده‌ها، تجربیات و اهرم‌های نسبتاً متناسب با فضای بومی ما است.

سید محمد رسول جبارت حسینی

مسئول مؤلفی

تهران - ۱۳۸۳